

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HOLBERG OG KØBENHAVN

AF EILER NYSTRØM

Tale ved Holberg-Festen paa Københavns Raadhus 1. Decbr. 1934.

Naar der i Anledning af 250-Aarsdagen for Ludvig Holbergs Fødsel holdes Fest i Byens Hus, er det ikke nogen Tilfældighed. Holberg var af Fødsel Bergenser, men levede og virkede sit hele Liv i København. Der var den Gang intet urimeligt og ikke noget mærkeligt i dette — København var som Hoved- og Residensstaden i det daværende dansk-norske Monarki det naturlige Midtpunkt. Her løb alle Traade sammen, Administrationen havde her sit Centralstyre, her var Rigernes eneste Universitet, her rørte sig det litterære og publicistiske Liv, hvor pauvert det end kunde være — her maatte den Mand søge hen, som havde noget at sige sin Samtid. Ganske vist var Bergen, den Gang Holberg fødtes, en By af fremragende Betydning inden for den dansk-norske Helstat. Bergen langt ude i Vest ved Nordhavet, København i Øst ved Øresund var de to Poler, hvorom det dansk-norske Kulturliv drejede sig, men medens den gamle Hansestad i Vest endnu var Søfartens Hovedsæde og kappedes med Residensstaden om den merkantile Overhøjhed, saa var København ubestridt de aandelige Rørelsers Centrum.

Holberg maatte naturligt søge til København — bortset fra, at han her fandt sit Levebrød som Professor ved Universitetet. Og det har sikkert tiltalt Bergensereren i ham, thi trods smaa Forhold var der lidt af den store Verdens Luftning baade over København og Bergen. De laa Europa nærmere end de andre nordiske Byer, København direkte ved sin Beliggenhed, Bergen ved sin stærke Frekvens med Omverdenen. Trods sin Lidenhed og trods Borgerskabets aandelige Fattigdom var der mere af Storbyens Præg over København end man i vore Dage er tilbøjelig til at tillægge en Hovedstad paa ca. 65.000 Indbyggere, thi større var København ikke i Aarene omkring Ildebranden 1728. Man maa imidlertid se relativt paa Forholdene — Paris og London var endnu ikke de vældige Millionbyer, de senere blev, alt var i mindre Format, og den dansk-norske Konges Residensstad var ikke nogen Ravnekrog, saa vist som det dansk-norske Monarki endnu betød noget i Europas Politik.

Vi kender i Virkeligheden kun lidet til Holberg som Privatmand ud over det, han selv fortæller. Og han stiller sig ikke blot paa noget Punkt. Hans Levnedsbreve er Dichtung und Wahrheit i kunstnerisk Tilrettelægning, og der findes ikke et eneste personligt præget Brev fra hans Haand. Men saa meget kan man forstaa af andre Efterretninger, at der var stor Forskel paa hans Forfatterpersonlighed og hans Færd i Privatlivet. Det traditionelle Billede af Holberg som den mavesure Pebersvend er i det væsentlige kun en Reproduktion af hans egne ironiske Selvbetragtninger. Naar Holberg selv taler om den Ustadighed, der driver hans Sind, og at de Affekter, der vekselvis regerer hos ham, er Glæde-Bedrøvelse, Frygt-Mød, Mathed-Hurtighed, Hidsighed-Koldsindighed — saa kan man ikke derfor identificere ham med hans vægelsindede Komediefigur Madame Lucretia. Det ligner i hvert Fald ikke hans yderst velafbalancerede Forfatterpersonlighed, der forstod at ramme lige i Prikken. Og lige saa nøgtern var han i Privatlivet, Forskellen laa paa en anden Kant. Som Skribent var han frisindet langt ud over Tidens Maal — i sit private Liv derimod en konservativ Statsborger af gammeldags Anskuelser, men med et klart og praktisk Blik paa Dagliglivets Tilskikkelser, og med en levende økonomisk Sans og et ypperligt Forretningsblik — Egenskaber der netop karakteriserer Bergenserens i ham. Derfor blev han ogsaa den bedste Kvæstor, Universitetet siden sin Stiftelse havde haft, han forvaltede dets Indtægter og Formue med den fødte Økonoms Dygtighed, og ikke for ingen Ting døde han selv som en velstaaende Mand. Universitetet var paa Holbergs Tid væsentlig en Præsteskole, Lærdommen traadte andre Stier end dem han gik, og der er ingen Tvivl om, at han følte sig i sit rette Element, da han fik Universitetets Finanser at styre og — samtidig blev fri for Forelæsninger. Bergenserens i ham fandt fuld Tilfredsstillelse.

Københavneren i Holberg var af et vist europæisk Tilsnit, et Islæt af Bergenserens med de gamle Hansatraditioner og Tyskebryggens Internationalisme. Han havde arvet Bergenserens knivskarpe Vid, men havde en naturlig Tilbøjelighed for Københavnerens godmodige Lune, og han kunde paa een Gang være med midt i Livet og alligevel betragte det fra et overlegent Synspunkt. I Hovedstadens Byliv og borgerlige Atmosfære fandt han et rigt Studiefelt, og i Hovedstadens Befolkning et modtageligt Publi-

kum, der havde Betingelser for at kunne opdrages til Forstaaelse. Tager vi for os hans Komedier, som rent umiddelbart har Adresse til Hovedstadens Publikum, saa er det jo nok rigtigt som den moderne Litteraturvidenskab atter og atter har eftervist, at baade Emner og Typer ikke er originale, men hentet fra den ældre Dramatik; Holberg selv lægger ikke Skjul paa, at han har laant Emner og Situationer til de fleste af sine Komedier, og som alle ved stammer de faste, stadig igenkommende Figurer, Henrik og Pernille, Arv og Jeronimus, Magdelone og Leander, direkte ned fra den italienske Komedie og Molière. Men den gammeldags Opfattelse, at det er sin egen Samtid, for en stor Del Hovedstadens Borgerverden, Holberg har taget paa Kornet, har alligevel sin Gyl-dighed. Selv de oversatte Komedier af Molière, som opførtes ved Siden af Holbergs paa den første danske Skueplads, maatte lokaliseres, ellers forstod Publikum dem ikke. Holberg selv maatte idelig ty til Aktualiteter. Holberg var ingenlunde nogen original Forfatter — heller ikke som Historiker — han laante hvad der laa nærmest og var mest brugbart, men alt hvad han fik under Hænder blev til Guld, det mest dødkedelige Optrin forvandlede han ved sit Mesterskab til en straalende Begivenhed, der struttede af Liv og Farver. Alle de adstadige Jeronimusser, politiserende Kandestøbere, sladrende og snadrende Barselstue-Madammer, dydsirede og dydige Magdeloner, næsvise og mindre dydige Perniller, som Hovedstadens Huse var fulde af, stoppede Holberg ind i de gamle udtraadte Komediefigurer, og skabte udødelige og sindbil-ledlige Typer blot ved at gyde ny Vin paa de gamle Flasker. Det var Københavneren i Holberg, der med sin aabne bergensiske Modtagelighed tilegnede sig det københavnske Lune og det drøje københavnske Humor i sine Omgivelser og gav det Kød og Blod i levende Skikkelser. Selv den sjællandske Bonde — og Jeppe er Typen paa en Bonde fra Datidens Sjælland — havde sin daglige Gang inden for Byens Porte, i Vestergades mange Gæstgiver-gaarde, lige op mod det latinske Kvarter.

Hovedstaden har i det hele spillet en større Rolle for hans Forfatterskab — eller rettere for Blomsten af hans Forfatterskab, nemlig Komedier og Epistler — end man i Almindelighed er tilbøjelig til at mene. Hans første satiriske Arbejde Peder Paars udkom oprindeligt i Smaahefter som Gadevise; om den virkelig blev solgt af Hovedstadens Visekællinger, der paa Byens Gadehjørner

sang Viserne, som de havde tilfals — det ved vi ganske vist ikke, men sikkert er det, at Hovedstadens store Publikum var den Læsekreds, Hölberg henvendte sig til, det var alle Stænder, baade høje og lave, han vilde have fat i. Peder Paars var endnu for stærkt mærket af den akademiske Klassicisme til at slaa an i det bredere Publikum, Skæmtedigtene led af samme Mangel, først i Komedierne lykkedes det Holberg at frigøre sig for denne Dødvægt. Her var det lærde Væsen gjort til Genstand for en saa haandgribelig Satire, at den umiddelbart blev forstaaet af det bredeste københavnske Publikum. Det var dette Publikum Komedierne blev skrevet for, og at deres Indhold kom til at række langt videre — ligesom Shakespeares Dramer, der oprindeligt blev skrevne for den Komediantbande, Digteren selv tilhørte — det er en Sag for sig og en helt anden Historie.

At Holberg overhovedet kom ind paa at skrive Komedier, var en Følge af, at han levede og virkede i Hovedstaden og netop var til Stede paa det rette Tidspunkt, da en dansk Scene grundedes — og omvendt blev denne første, i sig selv højst ufuldkomne danske Skueplads ved Holbergs Medvirkning straks i sin første Fase til et Nationalteater, og et nationalt Teater af meget høj Rang. Denne første danske Skueplads, hvor de fleste af Holbergs Komedier — og tillige de bedste af dem — fik deres Urepræmière, var paa een Gang en Farce og et Eventyr. Skuespilhuset rejstes ved laante Penge, Bygherren selv ejede ikke en Skilling, og det kom øjeblikkelig paa Fallittens Rand, Jøder og Kreditorer gjorde Eksekution i det, men ved Moratorier og andre Kneb holdt det sig oven Vandlige til Ildebranden 1728. Det var bleven rejst i en Sidegade til Kongens Nytorv, den nuværende Ny Adelgade, den Gang almindelig kaldet Lille Grønnegade, og til at begynde med var det et Tempel for tysk og fransk Komædie, Maskerader og Hasardspil — indtil Franskmanden Montaigu kom til Styret. Han var af gammel fin Familie, hørte hjemme i litterære Kredse og havde i en Menneskealder staaet i Spidsen for Frederik den Fjerdes franske Aktørtrup. Hoftruppen blev imidlertid brat afskediget kort efter den store nordiske Krigs Afslutning, Montaigu stod subsistensløs paa Gaden og for at rede sig ud af det økonomiske Uføre fandt han paa at spille Komædie paa Dansk — noget hidtil ukendt — og fik den dertil nødvendige Bevilling af Kongen. Hans Tanke var at faa oversat Molière og det øvrige franske klas-

siske Repertoire, som han kendte bedre end nogen anden, og fik ogsaa sin Plan sat igennem. Det første danske Teater aabnedes, som alle ved, med Molières Den Gerrige og en hel Række andre oversatte Stykker fulgte efter. Men tillige var Holberg, ad Veje som det er umuligt at efterspore, kommet med ind i dette — han gav sig til at skrive Komedier for dette nyaabnede Teater. Allerede ved den anden Forestilling stod hans Politiske Kandestøber paa Programmet og siden gik hans Komedier over Scenen jævnsides med Molières, gjorde stormende Lykke og hele Byen strømmede til.

Omstændighederne havde formet sig saaledes, at Holberg paa een Gang fik Afløb for alt det, der rørte sig i ham, og som Peder Paars og Skæmtedigtene kun havde været Forløbere for. Han havde været paa Pladsen, da han tiltrængtes, og kunde fuldt rustet tage fat paa en Gerning, som han netop var oplagt til i disse Aar mere end til noget andet. Og det var Hovedstaden, den nyoprettede danske Scene i København, der gav ham denne for ham selv og for Efterverdenen uvurderlige Chance.

Det var Hovedstadens Publikum, først og fremmest det københavnske Borgerskab, han skrev sine Komedier for. Men dette Publikum var endnu saa lidet vant til Skuespil, at det var nødvendigt, for at holde det fast, at lade det kigge ind ad egne Vinduer. Man saa jo gerne sin Nabos Naragtigheder uden at faa Øje paa sine egne Daarskaber. Og Holberg var saa overlegen en Personlighed, at han uden at skade sit Værk, kunde sætte den rette Madding paa Krogen. Han trak Byen og hele dens Borgerliv ind i sine Komedier, ægget af de danske Aktører, der bestandig balancerede paa Fallittens Rand og idelig raabte paa Aktualiteter. I Terminstiden havde København altid Besøg af mange fremmede, der skulde ordne deres Pengesager hos Byens Finansmænd og Jøder, Folk der kom for at betale eller hæve Renter af laante Kapitaler, og samtidig benyttede Lejligheden til at gøre sig et Par glade Dage i Hovedstaden. Over dette Tema skrev Holberg „Ellevte Juni“ og „Pantsatte Bondedreng“ — fulde af Allusioner til københavnske Forhold og i Virkeligheden rene Revuestykker. Det samme var „Ulysses von Ithacia“, der direkte tog Sigte paa den omvandrende Tanddokter og Markedsgøgler von Qvotens tyske Komedier i Brolæggerstræde. Ved St. Hansdagstid drog Københavnerne paa Kilderejser, endnu ikke til Kirsten Pil i Dyrehaven.

men til Vartovkilden ved Tuborg. Over dette Motiv blev „Kilde-rejsen“ til, og der blev endda Lejlighed til at give den tyske Opera et Hib med. De Julestuer, der grasserede i Byens Borgerhuse mellem Jul og Fastelavn, og Maskeraderne, som Byens Ungdom løb efter, satte sig ogsaa Mærke i Holbergs Produktion, og netop de to Stykker, han skrev over dette yndede Tema, hørte den Gang og siden til de mest yndede og folkekære paa den danske Skueplads.

Efter sine Lære- og Vandreaar, de lange Udenlandsrejser i Ungdommen, faldt Holberg til Ro i København. I 1725 drog han paa Baderejse til Aachen, men havde samtidig Ærinde i Paris — han vilde have sine Komedier frem i Seinestaden, han vilde opnaa Ligestilling med Molière og erhverve europæisk Navnkundighed. Men Stedet var uheldig valgt. Man vejrede her straks det svage Punkt i hans Komedier, Savnet af Erotik, der var en meget væsentlig Mangel i Parisernes Øjne. Men den Side af Sagen havde slet ikke interesseret Holberg, de Elskere og Elskerinder, der nødvendigvis maatte til, var blevet rene Glansbilledfigurer uden Kød og Blod — her var han Molière underlegen, og i Paris dækkede den hjemlige Lokalfarve ikke over denne Mangel. De parisiske Teaterdirektører turde ikke vove Forsøget, og Holberg led sit Livs store Skuffelse. Han vendte næste Foraar tilbage, lagde Komedi-digtningen og de satiriske Værker til Side, fordybede sig i Fortiden i vidtløftige historiske Arbejder, men nedlagde bestandig i Epistler og Epigrammer sine Iagttagelser over Livet, der levedes rundt om ham. Komedierne udkom paa Fransk i Holbergs egen Levetid, de opførtes i Tyskland og Holland, og hans latinske Værker læstes ogsaa uden for det dansk-norske Monarkis Grænser. Men Forholdene havde alligevel ikke helt formet sig efter hans Ønske — den store europæiske Navnkundighed var udeblevet. Han maatte foreløbig nøjes med Nordmænd og Danske, det Folk, han tilhørte og som havde lært at skatte ham. Han levede Resten af sit Liv i København — her hørte han nu hjemme mere end før.

Holbergs Virksomhed faldt i en rigt bevæget Tidsalder, hvis Anskuelser og Foreteelser viste fremad. Ude i Verden og herhjemme groede nye Tanker frem, som vor moderne Tid endnu i visse Maader lever paa. Herhjemme var Holberg med til at bryde Grunden og forberede Jordbunden for det, der skulde komme, gik mod den stride Strøm, mod indgroede Daarskaber og gamle For-domme, og spiddede den forlorne Videnskabelighed til Skampælen.

Og fremfor alt sleb og polerede han det danske Sprog. Selve Hovedstaden forandredes totalt i Holbergs Levealder, Livet blev et andet. Tog Holberg sig af Borgerskabets Opdragelse, tog højere Magter sig af Stadens ydre Omformning. Ildebranden i Oktober 1728, der lagde mere end en Tredjedel af Monarkiets Hovedstad i Aske, gav Stødet til gennemgribende Forandringer i Husenes Indretning og Byggemaade, mange af Stadens ældgamle Gyder og Blindgader forsvandt, nye offentlige Bygninger rejste sig. Var Kristian den Sjettes Tidsalder en ond Tid for Skuepladsen, var det en god Tid for Stadens nye Arkitektur. Forandringen foregik for Holbergs Øjne, og selv var han med i den ved Nyopførelsen af Universitetets gamle Professorgaarde, der var gaaet til Grunde i Ildebranden, ved Forandringer og Reparationer paa Regens og Kollegier og Universitetets to Kirker Frue og Trinitatis. Han havde næppe større Sans for Arkitekturen, men saa meget desmere et aabent Øje for, at Haandværkerne ikke snød den Stiftelse, han som Kvæstor var finansiell Formyndere for.

Selv boede han i en af Professorgaardene, men først paa sine ældre Dage. Den Gang, han skrev sine Komedier, boede han midt i Byens Hjerte, hvor Borgerskabets Pulsslag følte lydeligt og kraftigt. Som Pebersvend havde han ikke eget Hjem — han logerede paa Salen i Sukkerbager (eller Konditor) Geelskirckens anselige Hus paa Købmagergade, næst op til David Skolemesters Gaard. Der boede nu ingen Skolemester mere paa Holbergs Tid (det var blot et Navn fra Fortiden), men til Gengæld nogle Hyrekuske og andet Godtfolk, saa Holberg kunde ikke være sine Komediefigurer nærmere. Disse Ejendomme (nu Nr. 26) brændte 1728, Holberg fik et midlertidigt Logi i Langebrogade paa Kristianshavn, men endte altsaa i Professorgaarden i det latinske Kvarter paa Hjørnet af Store Kannikestræde og Fiolstræde — der hvor det store Kastanjetræ staar inden for Muren og strækker sin tætte Løvkroner langt ud over Gaden. Naar Holbergs Kastanje springer ud — og den springer altid tidligst af alle Stadens Kastanjetræer — da er det atter Vaar i Hovedstaden. Men Kastanjen — enten den nu rækker tilbage til Holbergs Levetid eller ikke — er det eneste, der endnu minder om ham, Gaarden er totalt forandret og tilhører ikke Universitetet mere. Det eneste Sted, som staar nogenlunde uforandret siden Holberg færdedes der, er den lille Konsistoriebygning inde i Universitetets Gaard ud mod Zoolo-

gisk Museum. Den har staaet for Brand og Bombardement og har holdt sig gennem Aarhundreder, fra middelalderlig Bispeborg til Universitetsbygning — og her var det Assessor Consistorii Ludvig Holberg i Endrægtighed med sine Kolleger relegerede de Studenter, der havde ført et uanstændigt Levned ved at optræde i hans egne Komedier i Lille Grønnegade. Den private Professor Holberg var saavist en hel anden end den frisindede Skribent, der ved Skrivepulten kunde hudflette sin Samtid.

Ogsaa i den Henseende var Holberg Typen paa den velstaaende Københavner og Hovedstadsmand, at han, da Tiden var inde og Midlerne tillod det, indrettede sig et Landsæde, hvor han kunde plante og saa, nyde Naturen mellem Semestrene og save Brænde for sin Sundheds Skyld. Holberg var ikke mere menneskefjendsk end at han efter Købet af Tersløsegaard kunde samle Venner og Bekendte derude til landlige Middage. Og naar han lod sig baronisere, var det for at styrke Besiddelsen af sin Landejendom, der sammen med hans øvrige Midler skulde blive offentligt Eje. Frugten af hans Flid og Møje kom gennem Sorø Akademi Landets Ungdom til Gode — til det sidste var det sit Folks Opdragelse og Udvikling, der laa ham paa Sinde. Og selv blev han stedet til Hvile i Sorø Kirke, Side om Side med Københavns længst henfarne Grundlægger, Biskop Absalon.
